

ШЫНЫ

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 51 (15736)

1996 чылдың апрель 19, пятница

Ат салган шагы 20.30 Сапар өртөө 500 рубль.

МЕДЭЭПЕРИ

Часкы хоаву ажылдары
ТЕХНИКА БЕЛЕН

Часкы хун чылды кемгерер дээр болгай. Ынчанга мартын сөөлү чылгы хунивер ажылга Межегейни ара-таракчы ажыл-агыйының механикаторлары чүгле техника сентелгенин бурун дооскан эвес, а кожук материалдары база бүрүнү-биле бетлекеп ап четтирген.

Механизаторлар ам чүгле бо чылдың чазың арай сооксумаар, узуп бооп турарына караал турар болду. Шык базырышыкчы кинрипер дээрге чер ам-даа болез, Бидыг-даа болза, аялгы-агыйн кол илжиренин чугаазы-биле алырга, элэнилчек шоолдур бир дугарыг бригадынның механикаторлары шык базырышыкчыны апрель 20-да кинриперге белен. Ол бригадын бригадирин Кан-оол Хунаевич Монгуш механикаторлары-биле ажылдап турарлары ол, Оларда дөрт К-701а тракторларын септээ, Бо берге үедө СТО-га

ШИМЧЕНГИР, ТЫВЫНГЫР АРГА-БИЛЕ

Кожуунун хлеб быжырып турар черлерин директору, Тыва Республиканың алдарыг ажылдакчысы, салгынын алдарлыг ажылдакчысы деп хундүлүг аттарын эдилекчизи Мария Ивановна КАЛИНКИНАНЫЧОННУ хлеб-биле хандырып турарының дугайында бижээн чагаазын парладывис.

Урана Далый, Розалия Жахова, Татьяна Хунажаап 8-тен 12 чыл чедир, а Анна Мон, Анчымаа Сагачы, Вера Норбу 15-тен 20 чыл чедир ажыл-саяктыг хлеб быжырып келгенер. Одакчы Самбуу Мичинг 20 чыл иштинде бистинге ажылдаан кижик. Ажым үезинде чүү-даа тургула, чамдыкта индигенин, маргыжа-даа бээр бис. Но, голгелин эрнин ажыра-даа бээр таварылгалар маң ташлап тургулаан. Хлеб быжырыкчылары шунту тускай эртемниг, ажилгына бердинг, ак сеткилгаг ажылдакчылар, сагылга-чурмунуг, шаңнадып-мактадып-лаа чуртуурлары бар. Оларын ай-да алап, шапкын ортумаа биле 670 мун рубль. Бир

айда 50-ден 70 чедир тонна хлебти быжырып келди. Хлебти хойну быжырага, алдыр акша көвүдөр. Ынчалга-даа чоңуң хергелелин барымдаалап, өйлөп быжырып турар. Каджымылга хоралыг дөш квартал санында немелде төлевирин, ол ышкан он үш дугар шалын акшаазын доктаамал берип келген. Бодумунун ажылдакчыларыга бузуурелин ооргалар чоргаарлар мен.

Аныгаалы үездө дика кой анык ололар хлеб быжырыгына өренип, ажилдап чордулар. Амгы үедө Кызылда ажылдап, чуртпап чоруур Андрей Стебакон, Маалдыр Дамба-Хуурак суглар менен хлеб быжырып өренилдер. А. Стебакон шөргө бераш, ийи чыл иштинде хлеб быжырып турган болу.

Хонукта үш тонна хлеб кылгылары быжырып, кожуну чоңуну хергелелин хандырып келди. Хлебти чөлаачы Монге-Байыр Вадь бүтү суурларга, школа, эмнелге албан черлеринге, шө-

ПРЕЗИДЕНТ-БИЛЕ

УЖУРАЖЫБЫШКЫННАР

МОСКВА. (РосИТА-СЧТА). Свердловск областың сонгучулары-биле Россия Федерациязының Президентизи Борис Николаевич Ельцинин ужуражышыкчынырган органиастыг болуп эрген. РФтин Президентизини төрөөн чери болуп ол областың сонгучулары Россия Федерациязының Президентизинин албан-дужалыгына В. Н. Ельцини база катан сонгучурун дегип турар.

Амгы үедө областың чоңунун мурында туруп турар кол айтыры — мал кыштагылаашкындын чаксы турларына күрүне Баштыгы рущче бүтү чүдүн малдарына база доктаган.

Бюджет адырнын ажылдакчыларыга, а ол ышкан өске-даа адырарыг ажылдакчыларыга шалынныг, пенсионерлерге пенсияны, ирүн мурунда туруп турар леңге посбилелерни чоңуру кол айтыры — мал кыштагылаашкындын чаксы турларына күрүне Баштыгы рущче бүтү чүдүн малдарына база доктаган.

«Хөй-нигитинин айыыл чок чорук милициязынын (тус чер милициязынын) кадр болгаш материал-техниктиг хандырылгазынын дугайында» Тыва Республиканын Чазанын 1995 чылдың апрель 7-де № 126 доктаалының күүсселзин канчаар чоруп турар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ЧАЗААНЫН ДОКТААЛЫ

1996 чылдың апрель 15. № 161. Кызыл хоорай.

«Хөй-нигитинин айыыл чок чорук милициязынын (тус чер милициязынын) кадр болгаш материал-техниктиг хандырылгазынын дугайында» Тыва Республиканын Чазанын 1995 чылдың апрель 7-де № 126 доктаалының күүсселзин канчаар чоруп турар дугайында

Тыва Республиканын Чазанын 1995 чылдың апрель 7-де № 126 доктаалының күүсселзин канчаар чоруп турар дугайында

Мария КАЛИНИНА, Эраи кожунула хлеб быжырып черин директору.

ЧҮГЛЕ СААДАТПАС-ЛА БОЛЗА

Бүтү хаанында кара ажыл кылгып келдим. Бо суурга 20 харымдаа, хып дөң аныамаа кээп чурттай бердим. Ынчан чүдүлгени кинжилерин саны хой турган. Суурга хөй-нигитини корум-чурму-даа эки. Баштай улутур комбинадыга ялзы-буру ажылдарга ий чыл ажык болган, он ийи дилдир черге барык беш чыл чыгып ажылдаан боор мен. Ол үедө туугу-суур шөпкы хөңүп, конуг дүрген туугуну турган. Ынчан ажыл хожууга пөгелде күштүг, кинжилерин бот-харысалгыз-лаа бедик турду ийи.

25 чыл иштинде, пенсия үнүгө дээр тайгага ийи белгээр черге ажылдап турдум. Каджы-шырак, шадым-аңжал-ла ууде шыдаарым ай-ла болгай, оң кадында ийи ужурагы конуг аймадын, ургучу бөрүмчидилег турар учурдуг. Ремчи ийи белгээр пунктуга ажыл хайымныкынынгыла турган. Тускай дуузал ажил-агыйлыг, мал-маган-ыг, хаав, дагааны-даа азырап турду. Ажыл төдөвирин доктаамал төлөп берип, эки аймадаан дөш шаанын, мактан, он үш дугар шалын ийи-ла тыпсып турган чүве. Ыиш белгээр пунктуга дыка хөй ажылчынырыг ажылдадып, хой саныг цех-дүңканын сайгарылгазын-даа эки чорууп турду. Чүгле кожуну иштинде ажил-агыйлыгы, бузурдугу, аялбан черлерин, органиастыгыны эвес, харын бүтүтүрүлгө хайырып берип, дилгил материал-биле хандырып турган дөң, черге хөөрөнг эвез боор. Ам ол үедө будурулге черин мурнуку элери козурактан, дарга-бошканы-даа уда-дараа калажым, солдуң баш болган. Мырыңай чаа дарга болза келген дады. Ынча чүгле ийи хире пех ажылдап турар суургай болду.

Пенсиялай берген-да болума, суурун хөй-нигити ажил-чорудугазындын чыдып калбай чөр мен. Хура-

КАНДИДАТТАРНЫ БҮРҮТКЭЭН

Россия Федерациязынын Топ сонгулда комиссиязынын диннаканын эугаар амыра, Россия Федерациязының Президентизинин албан-дужалыгына кандидаттар кылдыр РФ-тиң амгы Президентизи В. Н. Ельцинин, Россия Федерациязынын Коммунисттик партиязынын удурткучу Г. А. Зюгановту, Россиянын Либерал-демократыг партиязынын даргазы В. В. Жириновскийни, СССР-ини сөөлү президентизин турган М. С. Горбачевту Топ сонгулда комиссиязы бүрүткээ.

«Россия Федерациязынын Президентизинин сонгулда Президенти дугайында» Федералдыг хойунуң 35 чоңууга дүштүр РФ-тин Топ сонгулда комиссиязы кандидаттарны бүрүткээр дугайында шийтири азы кандидаттарны бүрүткээр дугайында ийталар дугайында чыдаагынын айтканы шийтири сонгулдалар хунүңге чедир 50 хонукта орай эвезте хулөп алып ужурул. Ынчанга амга чедир буртуктеминээ кандидаттарны буртукээр дугайында айттыргыч Россия Федерациязынын Топ сонгулда комиссиязы чоокку үедө хулөп алып деп турар.

ДУЗАЛАКЧЫЛАР КАНЦЕЛЯРИЯЗЫ

Бо чылдың январь айда Россиянын Федералдыг Хурадынын Федерация Чөүлөтенин чаа чымыз ажылдап эгелээ болгай. Бистин республиканын Дээни Хурадынын Даргазы К. А. Вичедей ол Чөүлөтениг кежигүнү бооп ишчил кирген.

Чоокку хуниверде К. Вичедейнин дөрт кижилеп тургустунап дузалакчылар канцеляриязын ажылдап эгелээ. Ол бодуктуң кол соругаазы — Федерация Чөүлөтенин кежигүнуңүн ажил-чорудулазына бүтү таладыг дузаны, деткимчени көрүзери, оон шалыннык, чоңумчалыг, ажыктыг болуру хандылары болур. Өскээр чугаалаарга, Каалдыр-оол Алексеевичини сонгучулар-биле ужуражылганын өй-шаанна, челимчелиг ботандырып, чоңуну кичөөргөйне, сонугурулганыг Федерация Чөүлөтенин болгаш черле Россияны күрүнө денгелинде козуртуңу, шийтирилестиниң турар айттыргылары чедир таштырары болур. Дузалакчылар оң кыял алы-бүрү будурулгелерин, албан черлеринин, органиастыгынын коллек-

ЭЛЕКТРИ ЧЫРЫЫ ЧОК

Тес-Хем кожунуң күзөө ажил-агый эргелештин удур зоотехник Сергей Монгушту диннаканы-биле алдырга, кожунуда «Нодураа», «Кызыгар» болгаш Хомушчу Чүргүй-оол атыг ажил-

агыйлары республиканың электри хайгарып чери электир чыры-биле апрель 17-ден эгелеп хандырып барган. Чылдагыны — электри өртөөн дуглар акша чок болуп өреленген.

Ам ук кожунуңда байдал дүвөренип. Кудуктар ажил-давастан. Хойлар суг ишлейн турарында харыксырап эгелээн. Хову турдалга-

Чер-чер чагыраларында

ЧАМДЫК ХЕМЧЕГЛЕР КҮҮСЕТТИНМЭЭН

Өвүр кожунуң чагыргазы 1995 чылда чоңун каагай чоруу дөң, бо берге саарлыга үезинде кылдып чоруткан ажил-агый чер-чеде суму чагыралары биле кады чоңа өчөдүн берип, будун чыла кылдып чоруткан ажилдары килдистер-биле санажык чугаашкан.

1995 чылда кожуну чагыргазы 18 хуралдарын эртирген, чыл дугурузунда Тыва Республиканын Президентизинин, Чазанын 258 чарлык-тар, доктаалдарын хулөп алгаш, ону ууртудуга кылдып ажылдаан. 1995 чылда 210 чаш урулар төртүтүнген, 68 аныктар өг-бүдө тутканнар, янзы-бүрү чылдагааннар-биле 107 кижил өлдү, когааннар. Амгы үедө кожунула 2100 өргө, 9153 хамаатылаа саматтыны турар.

Спортчу амдырал дугайында каш өс. Школарда 1722 өреничилерин спортту дараазында кевирлерин де хаара туткан: хостуг кувешке элээди оолдарда Аян-оол Ондар, Хензир-оол Ондар республика чемпионнары, Саглы школазынын баскетблостери, Чаа-Суус школазынын шидыраачылары 1995 чылда республика чемпионнары болуулаан. Тыва хуршеке Чимит Куулар, Кан-Демир Монгуш, Буян Девендей олар кожунунун алды республика тургусту-биле камгалат келгенер. Сергей Куулар, Болак Сат, Айыраа Маалдыр-оол трюсер Семен

нарынга, сергедир черге кинрип, кемчек алысканар болган бар.

Эртен чылын Дус-Дураа суурда хлеб быжырып пөшкөрүп, улуг салгыны, Хандагайты-Саглы — Мугур-Аксы арамчың чазагыг автомобиль оруун, Торгалык хемни кежир 105 метр хем-чээдиг көвүртүңү ажылдап-ка кирген.

Хандагайты суурда спортзалдын тудуу 5-6 чылдарын үнүүрн көрүп келген, «чө-нөз» тудугларынын бирээзи. Тыва Республиканын Президентиңинде, Чазанын Дээни удаа дилеглери кылдып келгениниң түнелинде 320 млн. рубль түңгө акша-алдырышыкны берген, оон ша-биле ажил кылдыгыш, база-ла ара соксап турар алган.

Автотранспорт будурулгезин планыг далааларын кижүсеткен кара чыгыс органиастыг. Сөөлү үедө ол коллектив кожуну иштинде дыка хөй органиастылары чүк сөөрткенин хөлөзиниң төлөк бергеини турарында улуг бергезөөшкенинде таваржып турар.

Кожунуң хергелештирилген ийитилеи өртөөн чылды 1416 млн. рубльге бараан саарган.

Эртен чылдың дугурузунда кожуну чагыргазынын коллегиязынын шийтири-биле 18 араг болгаш тараачын амдыгтарылар дужурган Сууга-тыг тарыла шөлү — 325 га, ол чер долуу-биле

мейи артып калган.

Көдөө ажил-агыйн эде органиастыгынын уламчыл турар бис. Бо хунивере бо алдырда байдал дыкча барылап турар. Көдөө ишчилеринин амдырал-чуртталгалары ажил-биле чугаалаарга, кым-даа сактып салбастан. Кожунуң дөвискээринде турар 5 ажил-агыйнын ийини эде органиастап тургустан, «Ак-Бедик», «Кызыл туку» совхозтар Россиянын уксаажымдылыг ажил-агыйларының аралыга кирген. «Ак-Чыраа» совхозу канчаарыл деп айттыргыч амгы үедө шийтирилтнер. Мен бодаарымга, ону аны-аныг кооперативтерге, эштежилгелерге чарга хөрөч чок.

1995 чыл бистин амдыралыксыз база бир берге чыл болган деп билип турар бис. Кожунуң амдыралык ажил-агыйныг чамдык алдыралы-биле, чамдык көрүзүлдөр-биле элөөн хөй ажилдарын кылдып ал болуп турган. Ол бистин, кожуну чагыргазынын, оон даргазы мөңү база чүтөнө ажылдааны деп чүтөп билеп турар мен. Э-не кол чүдө болза, улуг-даа, бичин-даа албан черлеринин, органиастыгынын удуртукулары боттарынын хамаарышкан ажылы дөш өң бедик харыссалгалы болуру.

Маалдыр-оол «АНЗЫН» Өвүр кожуну чагыргазынын даргазы.

(РосИТА-СЧТА).

«ШЫНЫ» ЧАГЫДЫН АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫНАР

АБОНЕМЕНТ НА ГАЗЕТУ											
ШЫН											
на 199 год по месяцам:											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Куда						Кому					
на (платный индекс) _____ адрес _____											
доставочная карточка											
на (платный индекс) _____											
ШЫН											
Стоимость						на 199 год по месяцам:					
за доставку						за доставку					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Куда						Кому					
на (платный индекс) _____ адрес _____											

Хоочуннар бистиң аравыста

Ажыл соксаткан соонда бодал

ЭРЕС-ШОВА А ЭНЕВИС

Би-Хем кожуунун Севи сумузуун девискээринде Хут суурга чедип, орук-чирк берге черде чоңун амыгы берге үедө кайы кире чурттап, чүдү кылдып турарын билди алдыр, ол дугайында билиңи орудалык чоран бис.

Чараш чүдү сагыш-сеткиг кадуур, өөртүр дээр болгай. Хут суур Би-Хемде бойдуо чурмаанын талаа-биле озагай черде турар. Ук суурну ол төс үчүс чылдын төңүзүнде Иннокентий Сафьянов, Алексей Богатырев үндөдүлөрүн. Тывалар ол шагда Хут унуна сизге керер шөдөрлүг кыйналар чыраа эскерге, чалдырлаа чурттап, айнап, чылгы, инек малды өстүрүп чоран. Шэр мад тайга оьдунга, хары улуг чере таарышпа-лаа болза, олар эвеш-бичени түдүп, кижин сизге-биле азырап өстүрүп чораннар. Кайы коллективтик ажилдай эгелерге, инчан шулу сууржуу, Хүтке чурттап бергенер.

Ам Хүтке сеен ажыг өреге санатылган тура. Орук-мак шакола, чакыск өмөктөгү, Культура бажыны, суму чагыргазынын бажыны, асия-сая болган өсе туудаллар бар. Э-бүле бүрүзү чунлар-бажыныг, мал кажалардыг, сизге дүжүрө черлеринг, чагайында дериттинге бажынырында. Чурткачылар мал-маганын, картофель, нога айман өстүрүп турар.

Хүттүн сонгу-барыны талааны Саянар, сонгу-чөөн чүдү Чеди-Суур сынарды бүргөт, муруну чүдүге Авад арт, Маас хем бар. Чайын Хүтке баар болза мага-лыт-ла, «баага-ла көк, амерге-ле хек». Чоғум Хүт хем эл улус аэс-лаа болза, уну сизге керер улуг шыналыг. Маана сизини улус хойну белекпей алдыр. Чылгы, инек-лаа малда немелде чөкүш-лап чедиринде херек апар. Оту Хүттүн үндөзүн чурт-таччылары шаг-төөгүндө бээр билиңи чараш чайгы үези оң белекелинге эр-

тирер. Оон аягыда кат, тоорук, мөөгү аймаа эзим бүрү-үнде элбек.

Ужен чыд бурунгаар Хүт-ке көдө Совет безин тур-баан. 1967 чылда Совет эрге-чагырганын органын Севи суурга үндөдүлөүн. 1971 чыл-да оңу Хүтке кожурган. Ам оңу Севи суму чагырганын дээр. Төлөвилел өзугаар тут-кан бажынын ылазында улугу дегет. Чагырга дарга-амык, оң оралкычынын ажилдаар ала болган эске-лаа өрөөндө ажилдаарына таптырчалыг бүгү чүдү бар.

Чагырга дарганы Елизавета Маадыева Корникова ол черин үндөзүн чурткачы-зы. Айна секретарьлап, ча-гырга даргалар, барык 30 чыл чеккен. Салбырнын ажил-агайын, сууруң шийт-пирдээр айтырларын, оң улуг, биче чоңун бодунун беш салааны дег билер.

— Эмнеде унагостонга байлап калдыңың, Елизавета Маадыева? — деп айтырдым.

— Аарыг кижилер күлөп алдыр, оларга ам-тан бээр, эртекчиини кылбас-ла ажилы чок. Оң бажыны ба-гай эвес, кабинеттер шуут четпир, харында ийн орун-чү божуудула өрөөл баа бар. Уайн нааынмылар-ычы беин мына элөз хой. Оларын баа көөр, ажаар болгай. 94 харлыг аенис Се-вильбаа Хорулабаева Маады-наа сонзурган, чугаала-жика Иннокентий Сафья-новка холеникет ажилдап чоран кижини — аиди.

Дарганын сүмези-биле ол узун нааыдыг өнениң өңеңе кирер ас-кежик биске тава-рышкан.

Ишти арыг-силги, кажжа-хорааы шынарлыг, чырык дөгетем бажында ында-ла көчүгү кырыаан шырайлыг үбгай-биле мемдизентинис. Чугаалажык таңжарывыс-ка, кады чурттап оларар уруу 72 харлыг Олуй Дулабаева

Маады болду. 60 ажыг хар-лыг огул база ында чурттап турар. Севильбаа Хорулабае-нанын уруулары, ооллары, оларын ажал-толуу шушту 87 кижичектен. Төртүн Тыва-ваыста ындаг улуг нааыдыг өнелер ховар дээрин билдир-гир, ыччалда-ла азыралдык кирген-авадар бүгү нааы-нында ажи-тод азырап, амы-дырал-чурталга дээш кадыр-герге ажил-үүлөге тава-ржып чоранын билдир-ле бол-гай бис. Ол ортумаң дурт-санын, аксымар арин-чырайы омк-соргон. Ава-дырап кирген кижиге оту сезениң белиңи хапал келген кижин кылдыр чикелээр. Ам-даа чугаакыр, шимченгир, ба-жыкындап үнү-кирерде бе-лиңи дайныгып ажилдас-са. Ооуну болаарга ам-даа ка-пачыраан-даа, чурталгазын уламчылап, үнген-кирген ки-жилер-биле чугаалажык, хө-өңүн оран бе болду. Угааны чарт хөвөөр, чуну-даа саптып, депшең чугаалап оран. Кошак-ла чүве — кулак. Олаан мытыр чугаалаарга диннаар.

Мындыг улуг нааыга чедир чурттаар ас-кежик. Бо хире улуг нааыга чедир чурттап келген, бо сөөлү чылдарга чуну эскерип чор силер? — деп айтыргы салдым.

— Чуну көрбөң чүв дээр. Чугаалаар чор болза, ол улуг төөгү. Харын ам база катап хуу амдыралче кир-рип, шаандагы амдыралчы-высче, оң ову-хөвириңе кирген дилиг турарын дин-лап оран-дыр мен. Ында багай чүү боор. Шаанаа ты-валар багай эвес-ле чурттап чоран чүве — аиди.

— А шаанда Иннокентий Сафьяновту таңыр силер бе, даштын ол бажын Сафьянов-туу бе? — деп, кады чоран эжим Борис Кужугет чуга-аны уламчылады.

— Маана мен билиң көр-мөгө-ле. Көк-орус сыын ту-дуз турган. Дайгын бажың оң эвес, Алексей Богатыре-вуу-лур. Ол Хүтке чурттап, чылгы олар база байлар чоран хире.

Хүттүн тыва байларын революция үезинде эске чердеже шөдөң. Соңгу хүндү, Баткы хүндү, Нораан чайың дээр кижилерниң ажал-толуу бай-шыкар чурт-тап чоран. Нораан чайың кончү каржы кижиче чоран. Оң оолдары база мындыг. Биразын Хүтке чурттап чоруу. Мында кажжа-хораанынын бе-ни изи бар. Ону база шө-дөңчүн чүве ийн. Ызаң дайың деп бай турду. Мааң ачанын мында Күшүлү хем-де белиң хаядан чүү идиң өстүрген чоран. Маасту кым-чылаар, шагайгай улус чоран чүве-дир — деп, кыр-тап-лаа чугаалаң доосту. Кырганын ала энеңиге ха-маарың чугаалаңдыл деп, идиңи турарын саугаар алыр-га, олар база байлар чоран хире.

Узун нааы дээр-ге төөгү-дур. Револютуг ажил-чо-рудулгаа дээш Хаан казаа-ның Иркутск губерниязы-че шөлөң турган, философ өртемден Феликс Кон он төс чус чыл төнүп, чөвөри чус чыл эзелет турда. Тываже өртем-шиңчилел ажылы кылдыр орудалык аян-чорук кылды чоран. Ол ичин Са-магалдайга кээп, Амбын ноаянын өргөзүңчө кире берге, ында Иннокентий Сафьянов органын бодунуң оңуе мемдизентин болур «Урай-хайже аян-чорук» деп по-муңда билиңи турар. Мын-чанга Иннокентий Сафья-нов Турганга, Хүтке, Севиге, Тоора-Хемге турумчуп, ажил-айтың калбартып турганы бынга дүжүгүр. Севильбаа Хорулабаева Маады ол өг-бү-лени чылымы-биле сактып, бу-рунгаар үздөлдү, өки улус дээрин бадыткан оран.

Түңнелинде чуну чугаалап болуру. Севильбаа Хорулабаева бүгү нааында ажил-дөңдө могаарын билбес чоран кижин. «Кызыл тараачы» колхозка кирип, Хүтке оң ажил-агайын саар ийөө турда, амаа 80 харлыгыга чедир ажилдап келген. Уруг-дарын алчып, алыс болу көжө болган, кижилерге чөктөйүн чоран. Севильбаа энеңиң уруулары хой, олар догера аны-башка өг-бү-лөң, уруг-дарыгың. Ол акаа аажок оруп чоруу. Бичини урууларынын ынак, хүндү-дүзү кырган-авазы. Ол ам-даа шимченгир, аады-бышкаа чиник, серек, кадык. Черле оон-баштап болган солун чугааы-биле келгенерин бодуңа хаара түдө бээр. «Моң мындыг эрес-шоваа артыкны күш-ажыл кылды, оңу орбас, кашпагай чоран-нында-дыр ийн» дөң биле бо-лайды бистер оон-биле ба-йырамын, актин күзүп үнү-дү. Ындыг-ла болуң, эне-выс узун нааын ам-даа уламчылап, нааы-хар тала-зы-биле эң улуг бууру баш-тың эне бооп Тываның төөгү-зүнө артың каарың күөңе каалы.

Биче-оол МААДЫ. Журналист.

ЭРГЕЗИН АЖЫГЛАШ, ХҮЛЭЭЛГЕЗИН УТКАН

1. БИЧИ ТӨӨГҮ

Дон-Буга деп шөлаңг Доспан ирй чоокка чедир-ле Улуг-Хеминг. Бедир-Ке-жининге чурттап чорду ийн. Ол үжөн чылдарын төңчү-үндө хон-чулугу таарыш-кан, ам-тыннында чарлыр чаканын ийн кулаам-биле дынаан болган мону сак-ты берим. Ала-чурттуң Улуг дайынын чылдарында ол ирей хой мал азырап, фронтта шыдаар шаа-биле дууалаан дээш ТАР-ның «Мурунакчы малчы» деп хөрек демдээ-биле шаңаат-канын, оңу кадап алган чо-раанын баа көргөн мен.

«Кижиниң артыг ары-нууру, амы-тыны кончүг. 1938 чылдын кузунунда ак-тыг черге кара-башындак, ол булар чакан мен — деп, Доспан ирей чугаалап оран чүве.

«Ол мынчаар болган чүв-дир, Доспан ийчан «дэрт-и-салды кылды. Овур ажил чоруп турган. Саарың алган шыраыларын Шагаан-Арыг сумузуңга сүрүп көрөгө, бе-дүзү оор баштыңың сен дээш шагдаалар тууду, кара-башың алган.

— Оршөөңер, чүвениң уку-рун билер даргалармы! Са-дыл алган актыг сарылкы-рым чүве. Салып көрүңер,

оолдарым! — деп чанып ча-дап каан.

Өчүк бербес болуңаа, чөм бербес бис. Кедеңерге боопла каар бис — дээш, дем-гилери тоован.

Ашакты үш холду сөөдүп келген. Доспаның чөм кик-сөөри дам берган. Караанга ааржы, чөпкөк көстүп, дум-чуңаа беэни чыттал берген. Угаанын шыкырап лей берген кижин боор мен бе дээш элөө бодаңгылаң. Чэгай чыт сартымың адаалан көзүп турар болган. Толтаң көрөгө, кадайыңың черге доженни дээш бергези божалыг серге кежи бооп-тур. Аштаң киж-и ол божаны чыгап, өзүн өдип ач чыткан.

— Айд-лаа чыгың чөм чиг-ең мен. Актын кончүг — дээш, ашақ тоован.

«Ай чедиң чорд, ийн караа дууңда дже берген, арай боорда кылшаар кижини репрессия шагдаалары хө-стөт чандыр ужурга тава-рышкан. Эргезин болган ху-луд билер даргалармы! Са-дыл алган актыг сарылкы-рым чүве. Салып көрүңер,

ни төлөп бериптер дугайын-ла мемдизентин бугу чүрү чө-стүп диннаар. Акшаалар кө-өк-көзөктөп көзү дээрэн баа билдир берген. Улуг-Хем ко-жуунга баштайгы 246 мил-лион рубль марк 4-те көрөгө, башкыларга улг берген.

Ындыг түрбүжө, байдалды биле тура-ла аат, кожуунуң башкылары феврал 12-де хуусаа чок ажил сокса-дышымын чарлап, чам-дыктары аш чарлаан чы-дыккан. Аш чарлаары, ажил соксалары оларын эргези болбайн аан. Ынчалдаа та-мырнай шалың үнериниң бүүдүүндө ындаг байдалды түргүсканын ийиңиңиңиң бөз-гилдингир. Башкыларның ителеген кижин диннар ар-гажак апарганы кайтамчы-лар. Олар күнде шылталары-рун үезинде беин ажил-дөңдө бис джирге, ала-нелер, өөреникчилер уудурун үг-ген.

Гипократтың даңгыраң алган кожуунуң улуг, биче эмчилери башкылардан дора байдалдарга артан тура-лаа, ажилы кагабаанар. А бичин башкылардыс чоңунга ажил-толу өөрдир, өр-тем билдиге чедир хуулээлзэин утуп алганы чүү деп ко-руу!

2. НЕГЕЛДЕЗИ УЛУГ БАШКЫЛАР

Алсы бодум Кызылдык пе-дагогика институтуна доос-кан, эвеш-биче-даа болза, өртем-билиңин эге үндөзүң-нерин өөрениңчеге дам-чыдгып берген болган башкы-ның башкылары (агарын ала-вас мен) ийнеңге үнүгдөп көзүп, шалыңымы өзөң деп негеле көдүрүп шат болду-рун. Чаныма олурган кон-чүг анык кыс башкыдан оң шалыңыны дугайын ай-тырарыма, бөш чүс чеден сес муң рублың холга ап турар мен аиди. Бо дээрге башкыларның шалыңың өс-түрүңин кырында келген үеде чугаа чүве.

«Хоорайнын хамык тууду-жлары, аныктары ай-айн, чыл-чымы-биле шалың чөк, ажил тыпшай бажын тура, чаргык миллион ажыг аша ал оран башкылар ындаг негеле кылгыра чытты-ле чоруу. Ол кожуун башкы-ларынын ам сургажан март «набастовкалынык» баштай-гы медемзэн болган.

«Элөө чүве, эрткин кузуң хоорай чурттакчыларының бир чымыгың № 1 шко-ла-ның башкылары (агарын ала-вас мен) ийнеңге үнүгдөп көзүп, шалыңымы өзөң деп негеле көдүрүп шат болду-рун. Чаныма олурган кон-чүг анык кыс башкыдан оң шалыңыны дугайын ай-тырарыма, бөш чүс чеден сес муң рублың холга ап турар мен аиди. Бо дээрге башкыларның шалыңың өс-түрүңин кырында келген үеде чугаа чүве.

«Хоорайнын хамык тууду-жлары, аныктары ай-айн, чыл-чымы-биле шалың чөк, ажил тыпшай бажын тура, чаргык миллион ажыг аша ал оран башкылар ындаг негеле кылгыра чытты-ле чоруу. Ол кожуун башкы-ларынын ам сургажан март «набастовкалынык» баштай-гы медемзэн болган.

5. КИЖИ СЕТКИЛИ ХОМУДАПАС

Хайыракан ортумаң шко-лазын башкылары фев-рал 12-де бир деминг ажил-дап элөдөннөр. Совхоз эвеш-биче-даа болза башкыларга хаб, тарааны улуп, иямы-буру дуваны көргүскөн Суурда аштаң оран башкы өг-бүле чок. Хайыракан кат-мык-холтуң, өөрүшкүлдү ам-дыр оларур суурларнын биргезин, Март 7-де төс чер чагыргазынын кабинетиниң телефону кыңгырткачын бер-ген. Данааны кодурутпеге, бир түрдүг үнү «өөрдиге эртекчиини Шагаан-Арыг-ге дүрген бадырлары» деп дужаган. Дужаалар үчүр өр-тем, башкы чорур ужурга таарышкан. Ларса Дугуру-наа Сергелар достундү чо-рааш чедө бөрге, стачком хуурадаан турган. Башкыны стачком са кончааш, өскер-ликчилер деп буруудаткан, доп-дөраан ажилдап сокса-дылар деп дужааган. Даар тааанда школа ажилдаары барган. Кижини мынчаар куду көрөгө кайың боор!

Эйлиг-Хем ортумаң шко-лазын директору Татьяна Киргаласова Кыргыг-Кара стачкомга шуут чыгыртпай барган. Башкылар коллекти-ви директорун бурүзү-биле дөтөкш, чачыс-даа өөрели-ге хүнүн эспөннөр. Уайн даштаңа дашталар, соок болган грипп дээш үстүңөн шактар өөрдөлгөсө шалык катка-рың ол коллектив ханы ме-дере билген. Акша-шалың чөк арттырбас дугайында бүзүр-лери бажың болган.

Шагаан-Арыгның № 1 школазынын дооучук класстарынын өөреникчи-лери хүнүңде школазыңга көзүп, боттары кичөөдөп, билер-билбес чүдүлериң ай-тыртып турганар. Ол-ла школазын хоочун башкылары Зинаида Тудушова Ооржак, Линда Лолаева Дамба, Любовь Ивановна Медеведова алыс эскелер-даа өөреник-чилеринге дууалажык, арга-сумуси кадың турганар.

Башкылары ажыл соксады бөзгө, чамдык өөреникчилер дөргүл-төөлөрүңин айы-биле өске кожуунарже чо-луп, ында школарга барып өөрени бергениң барым даалары баа бар. «Өңе школа өөреникчини хөңөг оодак Ак-Туруп школазыңга өөренир дээш номнарлыг бар бажын чүткөпчөн автобусче кирип чытканын караам-биле көрдүм.

Улуг-Хем кожуунуң шко-лазынын башкыларынын ку-дучулал чугуру орни куруг дооскар ышкан, хей черге шимээр үндүрүп, улус сетки-ли дүймөктөн. Моон сонгаар ындаг сарыл чок чорукту болдурубас, башкыңды белик ат-адарын басыртпас дөң баттуг ажилдарын кылган чорудары чугула апарган. Бергерл мурунуга ам-даа мүдүкчү. Боданын ботка дээр!

Кожик-оол ЧӨРЕВЕ. «Шынын» тускай көрү.

АНЫЯК ӨГ-БҮЛЕЛЕР КАТТЫЖЫШКЫНЫ

Сүг-Хөл кожуун чагырга-зынын өг-бүле, не-чаш айт-тырлары хармылаа кил-ди биле өг-бүлө, уруулар-га социал дуза чедирер төп, оларын удурутчулару Татяна Донаудовна Хо-вадыг, Анисья Макай-оо-ловна Монгуш өг-бүле кулуун ажилдар деп шийтирөөш, оң программанын, бүгү суур-лары кезип, өг-бүле клува-нуң иштинге каттыжыш-кынынын тургузуу, эгелек-чи чорукту кылдып, ажилдап турары өөртүчүг.

Өг-бүле клувуун иштиңге каттыжышкынынар тур-гар, чижээ, анык өг-бүле, хей уруулардыг илерини, инавады уруулааыг өг-бүле-лер, салым-чааныгы урут-талыг өг-бүлөсү дөң чижектин. Ол каттыжышкы-ныларын кол сорулгасы — шийтирестиней түрөп айтырдылар каттыжыш-кынынын өг-бүлелери чангыс черге чылгып алган, бот-бот-торыңга ара-сөмөлөңи со-луп, социал айтырыг талаа-мын специалдестерин айтыр-гыларын харымын ал, ры-ноктуң берге элдерин ботта-ры деминг ажаң артери.

Моорейниң эгезинде кожуун чагыргазынын өг-бүле, не-чаш айттырлары хармы-лаар килдистиң эртелекчи-ни Т. Д. Ховадыг кезээни эрттирип турарынын кол сорулгасы чугаалаан. Моорей эртирип турар анык өг-бүлелери таңыштырганын сен сөөдүңде, солун ме-орей-даа эгезин. Оларын аразында үениң аайыңа дууштур арыг-силги кеттин-ген, язы-бүрү мергежилди анык өг-бүлелерин кир-гичи турарын көргөң, мага-лаас арага чок чорду. Олар-нын аразында башкылар, шагдаа ажилдакчылар, ка-ларчылар, экономистер, чо-додарчылар, аяна болчун ажил-чынар дээш, оон-даа өскөлдөр бар.

Моорей болуп турар ара-зында төптен келген аалчы-лар шоодалууг, катгыры-жазын аштап арылдары дээш, оон-даа өске асыктыг

хөвөң эр кижини баштаар» деп моорейге Аркадий, Леда Ондарларын анык өг-бүлө эгезинде, машина-балгап, акапа-тогерик, кывар-чарак мате-риалдар өртө оранчак аар, үеде, төптөн келген, амыды-раң, сурталчы, солун утка-шынардыг кезээни эр-тирип турарыңа чоргарла-рың чорду.

Ынчанга Алдан-Маадыр суурга анык өг-бүлелерин каттыжышкынын тургус-кан. Кезээниң түңинде, суму чагыргазының дарганын социал айтырдыл тал-лазы-биле орамычысы Раиса Семис-ооловна Ооржак, ко-жууну төүөндө келген солун кезээни организаастап, анык өг-бүлелерин каттыжыш-кыны тургузуу, улуг ду-зыны көрүзүп турары дээш өөрүп четтиргениң илередиң, чүве чугаалаан. Кезээниң кирчикчилери каткы-хө-лүгү, чугаа-сөөтүг, сеткил-сагыжы улуг кодурууш-кунуң тарап чанга.

Дадар-оол МОНГУШ.

ОРУК ШИМЧЭЭШКИНИН ҮРЭЭНИ ДЭЭШ

БОНН. (РосИТА-СНТА-ның корреспондентин Геннадий ТЕМЕНКОВ). Германиянын Федералдыг Конституция су-ду хоорайларын кудумчу-ларыңа орук шимчээшкы-ниниң дүрүмү үрэн чолдас-чыларга хөмчөг онларын ды-ка шыгыраткан дугайында шийтирчи хуулөз алган. Кудумчуларга шимчээшкы-ния чүрүмү хажыткан кижилерге түр каа чолдасчы-лаар эргезин казыр өңе дөңшөгү салдары чедирер деп, чурттуң дээди суд ор-ганы санап турар.

Моон сонгаар хоорайлар-ны кудумчуларыңа авто-машына шимчээшкыниң дүрүмү шакта 30 километ-ред ажа бээр болза, аңчаа чолдасчы бир ай дугузунда чолдасчылар эргезин кал-дыр. Оон аңында, чүрүм үрэн чолдасчыны 200 маркага торгаар, а орук подвиз-зынын төп компьютеринде оң карточканыңа 3 штраф-тыг очкочу база кири би-жири.

Фленсбург хоорайда чо-лаачы кижин чыл дугузунда 12 катаң штрафтыг очко алыр болза, оң чолдасчылар

ТОС-ТЕЕК ДЕП ЧЕР ЧҮВЕ

1996 чылдын февраль 1-дэ үнүн № 15 «Шында» Ирина Бүрбүңчү чүдүңде Тос-Те-рек хемин бажыңга турган кижиган-авазынын Ак-Хол деп ыдыны дугайында бижээн болду. Чүү деп хем боор деп «тышынтык» ты-вар дээш хөй-биле бодаңган мен.

Чарааның аветуру анык хире кижин болаа да дуным алаар, сизелгин ол Тос-Терек деп хемикер ады

болдуру ийн, дуным. Ында тос-терек-даа чок, харың төс-теиниң бот-бодуңга дөмейин кижин кайтап хаммас чүве болгай.

Моон ап көрөгө, черлер аттарын бир-ле кижиниң өскөрү алапакчы-биле олар өскөрүн чорып баар тава-рылдар турар. Чижээ, Улуг-Хеминиң Кожай деп хемин Хөжөй атыг апарган.

Солдат КЫРГЭС. Күш-ажыдың коочуу.

ПРОВЕРЬТЕ ПРАВИЛЬНОСТЬ ФОРМИРЕНИЯ АБОНЕМЕНТА! На абонементе должен быть проставлен оттиск кассовой машины.

При оформлении подписки (периодической) без кассовой машины на абонементе проставляется оттиск календарного штемпеля отделения связи. В этом случае абонент выделяется подписчику с квитанцией об оплате стоимости подписки (периодической)

Для оформления подписки на газету или журнал в газке или периодического издания оланк абонемента с достоверной карточкой заполняется подписчиком чернилами разборчиво, без сокращений в соответствии с условиями, изложенными в каталогах «Юнионпечати».

Заполнение месячных клеток при периодическом издании, а также клетки «ПВ — МОСГО» производится работниками предприятия связи в Роспечати.

Ном болгаш номчукчу: дорт харызаа

ДӨҢ-ТЕРЕЗИНЧИЛЕРНИҢ ЭГЕЛЭЭШКИНИ

Бо берге, шала будалчак кылым үезинде кижилериниң холууда азыг дери биле ажылдап азыг алыштыны узууда, үзүктелит турар шагда, тыа культуру богаш тыа литература дөш сагыш арнып чоруур кижилер барына канчап өөрүсөс боор. Бир чижектен манаа бадыттал кылдыр кирип керейт.

Каш хонук бурунгаар Кы-амд. хоорайнын төвүнге Барыш-Хемчикте Ак суму чагыргазынын даргаас Маадыр Комбුවеч Ооржак-биле ужурамы бердим. Көпөөдө кижилерге, илангы мала-чынарна оларын четтикпей манаары тыва чогаалчыларын номнары четпей турар аларга дика хомулап чугаалады. Оон аңгыла, олар радио дычавайн, телевизор көрбей, солун, сеткүл номчывайн турарын немеди. Дарганың чу-гаазы-биле чөшчөрөкшө, оң бодал саналдарын деткэе, Тывааның ном үндүрүр чөриде ол-ла бүгү номнар бар дээримге, тыа номнар бы дораан алыш деп бо, База-ла анаа күзөлдүн-би-ле үөшчөрөкшө, ном үндүрүр чөриде кире дүжүрүн сүмөлсө, дарганы чаладым. Удатпаала, шынап-ла,

Маадыр Комбුවеч бистин ажилдары черивиско моор-лап келди. Артында Дөң-Терезин ортукмак шкөөлөкшө директору, аныяк башкы Наздежда Оттук-ооловна Сатты эдирит алган болду. Алычарларыс номнарың чыгыстап ажил көргөш, чинк машинаына чуңдуруп алыр-биле санап ап эгеледи.

— Кончук солун номнар бар чүге шыкжыл. Суур чоунуга база малчынарна тарадыр бис. Малчы кижи мал каларын чораашт, бо номнарың номчузун. Оларга дика ажыктыг, солун болу- деп, Маадыр Комбුවеч

чугаалады.

Маадыр Комбුවеч 24 чо-гаалчынын номнарың 1 мил-лион ажыг рубль түгөш шилип алды. Школа дирек-тору библиотеканың 600.000 рубль түгөш номна-ры сатып алды.

Тываның ном үндүрүр че-ринде төрөзичилериниң ха-мыкты хандыр билип, ажык-тыг эгелешкин кылганны өөрүшкү-биле хүлөс алган бис. Тыва Республиканың еске кожуунарнада ко-жууну, суур, суму чагыр-галарына, ажы агыйлар ууртукчуларына Ак суму чагыргазының даргааның

үлегерин эдерип, ном үндү-рер черден номнарың чинк өртөктер-биле дорт сатып азы мал-маган, картофель-ге, үнеилг кештерге орнап алырын сүмөлөсезин ийик бис. Чүге дие бистин рес-публиканың кожуунарнада, көдө суурларына ном са-дыгыларын шунту хадыган.

А номнарың бистер болур-чугууру-биле үндүрүр турар бис. Бо талазы-биле ТР-ниң Президентини, Чыааа кылып турар ажил-үлөвиени би-лип, дуза-деткимчени көрү-зүп турар.

Чүгүлө бо чылдың 1-ги кварталында сан-хөө тала-зы-биле улуг бергелер тур-

БАЖЫҢ ТУДУП АЗЫ САДЫП АЛЫРЫНГА

Чурттага бажыны туду-п азы садып алырыңа дуза-ламчы аша бөрийиң чу-ру-муңа хамаарыштыр зонун хой сангы айтыргалары-ның талазы-биле тайылбыр-лары Россия Федерациязы-ның Чыаанын 1993 чылдың декабрь 10-ла үндүрген «Чурттаар черин экижиле-ринге хөргөлдөй Россия Федерациязының хамаат-ларыңа эгилешкин чок субсидияларын бажы туду-п азы садып алырыңа бөрий-ниң Дүрүмүн баалаар ду-гайында» доктаалыңан би-лип ап болур. Ол Дүрүм суу-гаар тус чер чагыргалары-на, бүүдүрүлгелерге, органи-зацияларга болгаш дүрүмү-көзөктөрүндө бажың ко-рун-да турар улус болгаш күштүг болуп турар хойлу-жуудула суугар бажың ту-ларыңа азы садып алырың-га чингелештик ажилда-рышкың алыр өргөйлг кижилер субсидияларын алыр ужурул.

Ол субсидияларын Россия Федерациязының министр-стволары болгаш албан че-рлери, тус чер чагыргалары база бүүдүрүлгелер, органи-зациялар дамчыштыр бээр. Дузаламчы аша алыр өргөйлг кижилериниң

1995 чылдың август 16-да үндүрген Тыва Республика-ның хамаатыларыңа чурт-таар бажың балгат түлү азы салып алырыңа эгилешкин чок субсидиялар бөрийиң чүрүмүнү ду-гайында ТР-нин Чыааның доктаалын суугар чамдык хамаатыларга бажың туду-п азы садып алырыңа дуза-ламчы аша бөрийиң тала-зы-биле айтыргалары ТР-нин Чыааа азе, а тус чер чагыргалары шиттирлеш көөр ужурул.

Зарипа КҮНБЕК. ТР-нин Юстиция аамы ы-ның специалист.

Калдык-чаагай амьдырал дээш КИЖИ НАЗЫНЫ МӨҢГЕ БОЛБАС

Калдык ала-нелев калдык чаш тол төрүттүөр дээр-лик кижи бүрүзү билер. Үйчанааш бир-ле дугаар-ке кижи баштай болуучу калдыкчы улуг кичиознөй-ни савыр ужурул.

Иланды союгу үедө төрүмелешкен баш мээзи-де анык болур репродуктивниң болгаш чүрө багай (порок) урулдарың хөйү-биле төрүттүүн турары чадым эвес.

Мунчу аарыг канчап тытпай болуру? Калдык калмагал дамызының улусчу медицина аргалары-биле эмнээр өртөм төвүңүң педиатр эмчи — Зи-наида Далаар-ооловна Иланың бо тайылбыр чугаа-ам ол айтыртыга харыс болур. Үйчанааш эмчи-би-ле бистин аравыста болган чугааның солунун бо хунгү арныга бараатпадыр-дыр бис.

— Не болур кижиниң ко-ла сагыр чүдүлү — калдык бажыглары, ол дээш сагыш салыры. Чаш уруулг болу-саан аныяк өг-бүлөгө чүңү сүмөлсө болуру дээрге, би-рөөдө, арталар-ла болла өг-бүлө түптайн чыкпаш бөжүн азыр күнөөңит эвес деп бо-лоар мем. Ийнең, уруг-дарыг-ың болуп дөш аныяктар ар-галык болла бот-боттарың аажык-чангың ки билчир бол-за эки. Эуудуг-ла өг-бүлө бо-лоруңа дорт шиптирлиг болур. Оон-биле чергелештир республикада шөө аарыг-ларын союгу үедө непте-рер турарын база утпас хө-рек.

Аныяк ала-не өг-бүлөни канчап планназы экил, тө-рүттүңүң келген бичиң ча-шты азырал шыдаар бо, шы-даваар бо азы анаа төлөңгит ала-не болуруңа бөлен бис бо дөш хевирлиг хой-хой айтыргаларга харыны бот-таргыңа салыр ужурул.

Амы бо чурттагавыс калдык-лаа кижиниң сагыш-сеткилин хөлөлдөп кээр на-рың айтыргаларың, моон ийай канчаар амьдыралы-рың бөланыра бээр үе-дир бо. Сөөлү үеде чамдык кижилериниң өг-бүлөлөрүн арага-дарыга

калдык шыраак ажы-толду-г болурун күзөвөс боор. Ол дээрге өг-бүлө бүрүзүнүн хун бүрүде күзөлдүр. Калдык шызы эки ажы-толдуң төрө-сөлгө эки болзун деп бо-лоар болла, чаа өлгөңөң аныяктарың ажы-толдуң бөрий чалаар болур, ынчал-за-ла олар ада-незиниң кан-дык-кандыг аарыглардан аарып чораның черде бил-ген турар болза эки, че ха-рын, туберкулез, хоочураан еске-лаа аарыглар дикки. Моңу чүгө чугаалап тура-рыл дээрге, чамдык аарыг-лар салгалдан салгалче дам-чып көзү болуу, аарыгларын тодартпакш, дарый эм-чилер-биле сүмөлөжин, оңу эмнедер болгай.

Үйчанааш республикада үстүнде чугалаамын аарыг-ларын карааның чамдык төрүмелешкен инициал бол-ган урууларыңның саны өөзөш эвес. Оңу сан-туң-би-ле алыр болза, 1614 кижи. Ол дээрге дыка улуг сан-чу-рагай-дыр. Оларын иштин-ден 200 ажыг уруг мунчу аарымы дөш пенсия ап турар. Ук аарыгдан араан урууларын Кызыл кожуун-нуң уруулар салбырына тускай метод-биле эмнеп тура-рың. Оон аңгыда, бистин улусчу медицина төвүңде ба-за бичиң уруулар салбыры амырттыган. Бо төлгө соога хевирбелериңде кемдөш ки-чирөөлг чугуларын база эмнеп турар бис.

Үйчанааш ала-нелер, ал-болунармын болгаш ажы-та-лыңарын калдыкчы чүгө силерден хамаарыш деп чу-вени утпадыр. Кижиниң нөмгө эвес болгай. Өг-бүлө-лөгө калдык-чаагай амьды-ралды күзөлдөм.

Чечек ДОНГАК.

М. РОСТРОПОВИЧНИҢ ВЬЕТНАМГА КОНЦЕРТИ

ХАНОЙ. (РОСИТА-СЧА-НЫЦ корреспондентиз Сергей БЛАГОВ). Россияның суругай музикаантэиз Мотислав Ростропович май төнүзүндө Вьетнамга ийи концерт керүзэр. Ол дуга-йың көпүлдөңиң код деткичти-чин, Вьетнам Республикада «Хенеси» фирманың теле-сүктэин Пол Чап РОСИТА-СЧА-НЫЦ корреспондентизинге дынаткан, Баштайгы концерт май 30-де Ханойга, а ийи дугаары — даразын-да хун хоорайның Хошимин аттыг театрына болур.

Мотислав Ростропович-ниң Вьетнамга концерти чүгө ачы-буян чедирер со-рулуңа деп, Пол Чап ай-тып демдезэе. Бо концерт-терге билеттер сатпас: оон организацыялары чүгө ча-лалгалар тардыры-биле ки-зыгаралар ол-ла. Ханой-нун хөгжүмгө хандыкшылы-гы кижилери бо концерт-терги доктаамал хайгаарып аргалык болзун дээш Вьет-

Москваның күрүне болгаш Россияның Улустарың найыралы күрүне университеттеринге өөренирин күзөөңнерге

Тыва Республиканың Эртөм болгаш өөредилге черлериниң талазы-биле күрүне комитети Моск-ваның күрүне университетиниң болгаш Россияның Улустарың найыралы күрүне университетиниң шыгаллаа комиссиялары тус өөредилге черлеринге өөренир күзөлдүг оодалар кыстарын билини хынап, баштайгы шыгалдаларын Кызыл хоорай-га кээп хүлээп алыр дээрзин чарлап тур. Чурттуң дээди өөредилге черлеринге шыгалдаа дуажары-биле республиканың школаларының доокучула-ры болгаш ортукмак школа дооскан аныяктары чалап тур.

МОСКВАНЫҢ КҮРҮНЕ УНИВЕРСИТЕДИНЧЕ кирер күзөлдүглер шилип алган мергежилниң суугаар даразында эртемгерге шыгалдаларны дужаар:

1. Механика-математика — математика (би-жимел), математика (аас-биле)
2. Саналга математиказы болгаш кибернетика — математика (бижимел), математика (аас-биле)
3. Физика — физика (бижимел), математика (бижимел)
4. Химия — математика (бижимел), химия (бижимел)
5. Биология — математика (бижимел), биология (бижимел)
6. Хөрзүн шинчилээр эртем — математика (би-жимел), химия (бижимел)
7. Геология — математика (бижимел), матема-тика (аас-биле)
8. География — математика (бижимел), геогра-фия (бижимел)
9. Материалдар дугайында эртемнерин дээди колледжи — математика (бижимел), химия (би-жимел).

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. индекс 667000.

РЕДАКЦИОННЫҢ КОЛЛЕГИА: П. С. Вахтер (кол ре-дакторун орадачыны), А. В. Монгуш, А. О. Оксерт (за-рыс сөзүмөңү секретары), М. М. Сава (кол редакторун орадачыны), Н. С. Эрген **РЕДАКЦИОННЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:** Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер күзөө алыр-чер — 3-34-26; кол редакторун орадачылары — 3-34-17; 0-83-81; харыс сөзүмөңү секретары — 3-34-92; орадачы-лары — 3-45-93.

ВИДИЦИТЕР: нивител амьдыралы — 3-34-19; 3-34-98, 3-34-49; 3-36-73, сөзү ажылагыч — 3-36-82, 3-34-15, меээлеге оодалар суур — 3-37-11, окууга — 3-34-39; 3-34-93; ча-са — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23; үндүрүчүлөр — 2-21-41, солун келбейн баргача — 3-57-92, 3-14-91; оуугалары — 3-41-16; чарлаалар едилең — 3-34-57.

КАИ дыңнадып тур ОВААРЫМЧАЛЫГ БОЛУҢАР, УРУГЛАР!

Россияның оруктарына овал-ондактарың түңгө-линде чылдына 1500 ажыг бичиң уруулар амыртты-дан чардып, 20 муң хире уруг аны-буру кемдөшкөни-нерге таваржып турар. Моон алгаш көөрге, бистин чурту-вустиң оруктарыңда 3 шак болгал-ла, бичиң уруг амыр-тынны оокунуң, а 20 мину-та сангал-ла уруулар кем-деп турар-дыр.

Чамдык овал-ондактар ада-неңиң кичозной чогуу-дан азы өг ажылагыч чар-дыгып турарыңда болуп турар, артында-ла овал-он-дактың бурулуң кижилери бичиң уруулар боттары бош турар. ГАЗ-307 автоташ-ның колаачыны О. М. Бал-чың автовокал дужуна Москваның кулумчузу-биле оңуң талаа чыдган өгөсөд, 2 ай дургууңа уруулар-бы-ле холбашкан овал-ондак болбан. Чүгө март айда 4 таварыла бурткеттинген. Оруктагааны — урууларның чыдакчы кичозной чок үне манай бергендинде азы ойнаар черин машина өртө-чөр чоонуга кылып алга-нынчаан бооп турар. 15 ду-

гаар школарың 1-ги клас-зың өөреникчи Ольга Со-колова бажының тии шак-чозинден республика эмне-гезинге кирген. Ол «Дөкшиң мир» автобус доктаар чер кыдымыга ойнап турган, че-дип келген автобусу эскер-бейн, оңу соңу талааның барын үскөниңден кемдөш-кенин алган.

Ада-нелер бо бөдүүн болгаш ажыктыг сүмөлери сактып алыңар:

— Кол-ла чүве — силер-ниң үлегеринер. Орукту силер канчаар кежер силер, оон урууларыңар чижек алыр:

— уруулар-биле холбаш-кан овал-ондактарың барык 10 таварыламы ада-нелери-биле калы чорда болуп турар. Орукту кежер черге турган, азы светофорун ногаан медээни манал тур-ган, урууларыңар холун-дан чедип алгаш турунар;

— бир эвес урууң азы огулар чаксаан чоруур алар, оон өртөр орун кы-пачылды боллар, илангы айымыды болгу дег черлер-ин айтп, нарын-берге бай-далларга орук кежерде ча-нында улуг кижилең дуза дилээрдинде ятпас, эгемсе кылдыр сургап турунар.

Анатолй СТЕБАКОВ, Кызыл хоорайың ИХЭ-ның КАИ инспектору.

ТӨРҮТТҮҢГӨН ХУНУНЕР-БИЛЕ!

Бистин өөрүшкүвүс, чоргааралымыс болур ынак ааамыс Мария Байырова КҮНЖАП бо хуннерде 60 харлап турар. Ол Эркин кожуунуң Эркин ортукмак школарында бу-гу наамында ажилдап, кеше-кеше чаштарын өртөм-билге чедирин, өөрөтпөң дээр! Ол 3 кыстың, 1 оолдун эрчим ааамы, 7 чаштарын авырдык чырган-ааамы.

Ажи-толүңүң ынакшылыңа бүргөткен, алдан харын байырлап турар ааамыса узун наамыларың, кадык-шыды күзөлдөң!

Ынакшыл болгаш хундүкөл-биле урутлары, огу, олар-ның ажы-толү.

ЧАРЛАЛАДАР

1996 чылдың апрель 1-ден эгелеп Тываның күрүне университетиниң тургустунган-ны-биле холбаштыр башкы институтунуң, политех-никтиң база аграр университеттериниң болгаш баш-кы училищезиниң акашалаандырышкыңын 1996 чылдың апрель 1-ден эгелеп хандырар. Үстүнде айттыган өөредилге черлериниң 1995 чылда бол-гаш 1996 чылдың бирги кварталында өрелерни университет төлевес дээрзин дыңнатты.

Шылгалдалар май айның 17-ден 20-ге чедир болуп өртөр. Документаларың апрель 20-ден май 10-га чедир даразында адреске хүлээп алыр:

Кызыл, Ленин кудумчузу, 32, кабинет № 204. Айтыргалар салып, харылзажыр телефон № 3-59-11.

Агар савы: КВ «Тыва кредит», № 363906, корр. сч. 700161629, МФО 49304729. ИНН — 1701008465.

Сөзүң Россия Федерациязының Парлаага болгаш исе-сазы информация ченгелериниң талазы-биле кообу-ла алышкың чагылааның контрол болгаш бурктө аныч Иша сенсюрэ арселелде бүртүктөгүге ооруктеткенге дуугары — 100007.

Союлуда ооруктеткенге материалдарын авторларың оодаларың редакцияны туржуу-биле дүүшөй барып болур. Айтыргалың сангары болла еске-лаа фактылары, амыназылары эвэт авторлар боттары харысадалыг.

Тыва Республиканың Пар-лаага болгаш информатива талазы-биле күрүне комитети Илья Штепанка болгаш Кравченко кудумчузу, ба-жың № 1.